

SURXONDARYO VOHASI MUSIQA MADANIYATINING TARIXIY SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI**Fayziyeva Elsianora Muxiddinovna**xaitov.2019@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Surxondaryo vohasi musiqa madaniyatining tarixiy shakllanish jarayonlari, rivojlanish bosqichlari hamda o'ziga xos badiiy-estetik xususiyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Surxondaryo hududida qadimdan shakllangan musiqiy an'analar, xalq og'zaki ijodi, baxshichilik va dostonchilik san'ati, milliy cholg'u ijrochiligi hamda marosim qo'shiqlarining tarixiy ildizlari yoritiladi. Shuningdek, voha musiqa madaniyatining ijtimoiy-madaniy hayotdagi o'rni, avlodlararo uzviyligi va milliy musiqiy merosni saqlashdagi ahamiyati o'rganiladi. Maqolada an'anaviy musiqa san'atining tarixiy taraqqiyot bosqichlari, mahalliy ijrochilik maktablarining shakllanishi va ularning o'zbek milliy musiqa madaniyati rivojiga qo'shgan hissasi ko'rib chiqiladi. Surxondaryo musiqiy merosining zamonaviy madaniy jarayonlar bilan o'zaro aloqasi hamda uni asrab-avaylash, ilmiy tadqiq etish va kelajak avlodlarga yetkazish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: Surxondaryo vohasi, musiqa madaniyati, tarixiy taraqqiyot, musiqiy meros, xalq og'zaki ijodi, baxshichilik san'ati, dostonchilik, an'anaviy musiqa, milliy cholg'ular, ijrochilik maktablari, madaniy an'analar, folklor, milliy qadriyatlar.

ИСТОРИЧЕСКОЕ ФОРМИРОВАНИЕ И ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ СУРХАНДАРЬИНСКОГО ОАЗИСА

Аннотация: В данной статье рассматриваются исторические процессы формирования музыкальной культуры Сурхандарьинского оазиса, основные этапы её развития, а также характерные художественно-эстетические особенности. С научно-теоретической точки зрения анализируются исторические корни музыкальных традиций региона, устного народного творчества, искусства бахши и дастанного исполнительства, традиционного инструментального музицирования и обрядовых песен. Особое внимание уделяется роли музыкальной культуры в общественной и культурной жизни

населения, преемственности поколений и значению традиционного музыкального наследия в сохранении национальной самобытности. В статье рассматриваются этапы исторической эволюции традиционного музыкального искусства, формирование местных исполнительских школ и их вклад в развитие узбекской национальной музыкальной культуры. Кроме того, освещаются вопросы взаимодействия музыкального наследия Сурхандарьинского оазиса с современными культурными процессами, его сохранения, научного изучения и передачи будущим поколениям.

Ключевые слова: Сурхандарьинский оазис, музыкальная культура, историческое развитие, музыкальное наследие, устное народное творчество, искусство бахши, дастанное исполнительство, традиционная музыка, национальные музыкальные инструменты, исполнительские школы, культурные традиции, фольклор, национальные ценности.

HISTORICAL FORMATION AND STAGES OF DEVELOPMENT OF THE MUSICAL CULTURE OF THE SURKHANDARYA OASIS

Abstract: This article examines the historical processes of the formation of musical culture in the Surkhandarya oasis, the main stages of its development, and its distinctive artistic and aesthetic characteristics. From a scientific and theoretical perspective, the study explores the historical roots of regional musical traditions, oral folk creativity, the art of bakhshi and epic storytelling, traditional instrumental performance, and ceremonial songs. Particular attention is paid to the role of musical culture in the social and cultural life of local communities, the continuity of traditions across generations, and the significance of traditional musical heritage in preserving national identity. The article discusses the historical evolution of traditional musical practices, the emergence and development of local performance schools, and their contribution to the broader development of Uzbek national musical culture. Furthermore, the study addresses the relationship between the musical heritage of the Surkhandarya oasis and contemporary cultural processes, emphasizing the importance of its preservation, scholarly investigation, and transmission to future generations.

Keywords: Surkhandarya oasis, musical culture, historical development, musical heritage, oral folk traditions, bakhshi art, epic storytelling, traditional music, national musical instruments, performance schools, cultural traditions, folklore, national values.

Kirish

O'zbekiston xalqining boy madaniy merosi, ko'p asrlik tarixiy taraqqiyoti va milliy qadriyatlari tizimida musiqa san'ati alohida o'rin egallaydi. Musiqa xalqning ma'naviy dunyosi, tarixiy xotirasi, turmush tarzi, urf-odatlar va estetik qarashlarini o'zida mujassam etuvchi muhim madaniy hodisa hisoblanadi. O'zbek milliy musiqa madaniyati asrlar davomida turli tarixiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy jarayonlar ta'sirida shakllanib, o'ziga xos mahalliy ijrochilik an'analari va musiqiy uslublarni yuzaga keltirgan. Ana shunday boy tarixiy-madaniy merosga ega hududlardan biri Surxondaryo vohasi bo'lib, uning musiqa madaniyati o'zining qadimiy ildizlari, xalqona ohanglari, baxshichilik va dostonchilik an'analari, marosim qo'shiqlari hamda milliy cholg'u ijrochiligi bilan ajralib turadi. Surxondaryo vohasi qadimdan Markaziy Osiyoning muhim tarixiy-madaniy hududlaridan biri sifatida shakllangan. Hududning geografik joylashuvi, tabiiy sharoiti, etnik tarkibi va tarixiy taraqqiyot jarayonlari mahalliy madaniyatning, jumladan, musiqa san'atining rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Vohaning qadimgi sivilizatsiyalar, savdo yo'llari va madaniy aloqalar chorrahasida joylashgani turli xalqlar o'rtasidagi madaniy munosabatlarning rivojlanishiga zamin yaratgan. Natijada hududda o'ziga xos musiqiy tafakkur, ijrochilik uslublari, xalq qo'shiqlari va og'zaki an'analari shakllanib, avlodlardan avlodga yetkazib kelingan. Ayniqsa, Surxondaryo musiqa madaniyatida xalq og'zaki ijodi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan baxshichilik san'ati muhim ahamiyat kasb etib, xalqning tarixiy xotirasi, qahramonlik tasavvurlari, ma'naviy qadriyatlari va estetik dunyoqarashini ifodalovchi noyob san'at turi sifatida rivojlangan. Surxondaryo vohasining an'anaviy musiqa madaniyati xalqning kundalik turmushi, mehnat faoliyati, oilaviy munosabatlari, mavsumiy marosimlari va ijtimoiy hayoti bilan uzviy bog'liq holda taraqqiy etgan. Hududda keng tarqalgan xalq qo'shiqlari, laparlar, aytimlar, to'y va marosim kuylari, shuningdek, doston ijrochiligi mahalliy aholining ma'naviy ehtiyojlarini qondirish bilan bir qatorda, milliy qadriyatlarni saqlash va avlodlarga yetkazishning muhim vositasi bo'lib xizmat qilgan. Musiqiy asarlarning mazmuni va ijro uslublari xalqning tarixiy kechinmalari, orzu-intilishlari, dunyoqarashi hamda ijtimoiy munosabatlari o'z aksini topgan. Shu jihatdan Surxondaryo musiqa madaniyatini o'rganish nafaqat san'atshunoslik, balki tarix, etnografiya, madaniyatshunoslik va folklorshunoslik fanlari uchun ham muhim ilmiy ahamiyatga ega. Vohaning musiqiy an'analari baxshichilik va dostonchilik san'ati alohida mavqega ega. Baxshilar xalq orasida nafaqat musiqiy asarlar ijrochisi, balki tarixiy xotira, og'zaki adabiyot, axloqiy qarashlar va milliy qadriyatlarning

targʻibotchisi sifatida ham eʻtirof etilgan. Ular tomonidan ijro etilgan “Alpomish”, “Goʻroʻgʻli” turkumidagi dostonlar va boshqa epik asarlar xalqning qahramonlik, vatanparvarlik, sadoqat, adolat va insoniylik haqidagi tasavvurlarini badiiy ifodalashga xizmat qilgan. Doston ijrochiligida soʻz, kuy, ohang, ritm va ijrochilik mahoratining oʻzaro uygʻunlashuvi Surxondaryo baxshichilik anʼanalarining muhim xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Ushbu sanʼatning ustoz-shogird anʼanalari asosida rivojlanishi musiqiy merosning davomiyligini taʼminlashda muhim omil boʻlib kelgan.

Surxondaryo musiqa madaniyatining tarixiy rivojlanishi turli davrlarda yuz bergan siyosiy, ijtimoiy va madaniy oʻzgarishlar bilan bevosita bogʻliqdir. Xususan, qadimgi davrlarda shakllangan marosimiy va xalqona musiqiy tasavvurlar, oʻrta asrlardagi madaniy aloqalar, keyingi tarixiy bosqichlarda mahalliy ijrochilik anʼanalarining takomillashuvi hamda XX asrda professional musiqa taʼlimi va madaniyat muassasalarining rivojlanishi voha musiqiy hayotining mazmunan boyishiga taʼsir koʻrsatgan. Mustaqillik yillarida esa milliy madaniy merosni qayta tiklash, xalq ijodiyotini qoʻllab-quvvatlash, anʼanaviy ijrochilik maktablarini rivojlantirish va nomoddiy madaniy meros namunalarini asrab-avaylash masalalariga eʼtibor kuchaydi. Jumladan, 2021-yilda baxshichilik sanʼatining UNESCO Insoniyat nomoddiy madaniy merosi representativ roʻyxatiga kiritilishi ushbu anʼananing xalqaro miqyosdagi madaniy ahamiyatini yana bir bor namoyon etdi. Bugungi globallashuv sharoitida milliy musiqa madaniyatining tarixiy ildizlarini chuqur oʻrganish, hududiy musiqiy anʼanalarning oʻziga xos xususiyatlarini aniqlash va ularni ilmiy asosda tadqiq etish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Zamonaviy ommaviy madaniyatning keng tarqalishi, musiqiy ijrochilik shakllarining yangilanishi va axborot texnologiyalarining rivojlanishi anʼanaviy musiqa merosini saqlash hamda uni yosh avlodga yetkazishning yangi usullarini ishlab chiqishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, Surxondaryo vohasiga xos boʻlgan baxshichilik, xalq qoʻshiqlari, marosim musiqasi va mahalliy ijrochilik uslublarini tarixiy manbalar, folklor materiallari hamda musiqashunoslik tadqiqotlari asosida oʻrganish milliy madaniy merosning ilmiy tavsifini yanada boyitishga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi Surxondaryo vohasi musiqa madaniyatining tarixiy shakllanish jarayonlarini oʻrganish, uning rivojlanish bosqichlarini tahlil qilish, mahalliy musiqiy anʼanalarning oʻziga xos xususiyatlarini aniqlash hamda ularning oʻzbek milliy musiqa madaniyati taraqqiyotidagi oʻrnini ilmiy jihatdan yoritishdan iborat. Tadqiqot doirasida Surxondaryo vohasining tarixiy-madaniy muhiti, anʼanaviy musiqa janrlarining shakllanish omillari, baxshichilik va dostonchilik maktablarining rivojlanishi, xalq

cholg'ulari va marosim musiqasining ijtimoiy-madaniy vazifalari, shuningdek, zamonaviy davrda musiqiy merosni saqlash va rivojlantirish jarayonlarini o'rganish nazarda tutiladi. Ushbu masalalarni yoritishda tarixiy-qiyosiy, madaniyatshunoslik, etnografik va musiqashunoslik tahlili usullaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Shunday qilib, Surxondaryo vohasi musiqa madaniyatining tarixiy shakllanishi va rivojlanish bosqichlarini tadqiq etish hududning boy ma'naviy merosini ilmiy jihatdan anglash, milliy musiqiy an'analarning tarixiy davomiyligini ochib berish hamda ularning zamonaviy madaniy taraqqiyotdagi ahamiyatini belgilash imkonini beradi. Mazkur yo'nalishdagi ilmiy izlanishlar o'zbek musiqa madaniyati tarixini hududiy xususiyatlar asosida yanada mukammal o'rganishga, xalq ijodiyotining noyob namunalarini asrab-avaylashga va ularni kelajak avlodlarga yetkazishga xizmat qiladi.

Surxondaryo vohasi musiqa madaniyatining tarixiy ildizlari va shakllanish omillari

Surxondaryo vohasi O'zbekistonning qadimiy tarixiy-madaniy hududlaridan biri bo'lib, uning ko'p asrlik taraqqiyoti davomida o'ziga xos madaniy an'analar, xalq og'zaki ijodi va musiqiy meros shakllangan. Hududning geografik joylashuvi, tabiiy-iqlim sharoiti, aholining etnik tarkibi, xo'jalik faoliyati hamda qo'shni xalqlar bilan olib borilgan madaniy aloqalar voha musiqa madaniyatining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatgan. Ayniqsa, Surxondaryoning qadimgi Baqtriya madaniy makoniga mansubligi, Buyuk ipak yo'li bilan bog'liq tarixiy aloqalari va turli sivilizatsiyalar o'rtasidagi madaniy munosabatlari hududda musiqiy an'analarning shakllanishini o'rganishda muhim tarixiy asos hisoblanadi. Musiqa madaniyatining dastlabki shakllanish jarayonlari insonlarning kundalik mehnat faoliyati, diniy e'tiqodlari, marosimlari va jamoaviy turmush tarzi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Qadimgi jamiyatlarda musiqa nafaqat estetik ehtiyojlarni qondirish, balki kishilarni birlashtirish, marosimlarni tashkil etish, tabiat hodisalariga munosabat bildirish va muayyan ijtimoiy qadriyatlarni ifodalash vositasi sifatida ham xizmat qilgan. Shu nuqtayi nazardan, Surxondaryo vohasining qadimgi madaniy muhitini o'rganish mahalliy musiqiy tafakkurning tarixiy ildizlarini anglash imkonini beradi. Surxondaryo hududidagi Dalvarzintepa, Kampirtepa, Fayoztepa va Qoratepa kabi arxeologik yodgorliklar vohaning qadimiy shaharsozlik, diniy va badiiy madaniyati rivojlanganligini ko'rsatadi. Ushbu yodgorliklar hududda murakkab madaniy hayot mavjud bo'lganini tasdiqlasa-da, ulardan bugungi Surxondaryo musiqa an'analarning bevosita kelib chiqishini aniqlash alohida musiqiy-arxeologik dalillarni talab etadi. Shuning uchun

voha musiqa madaniyatining qadimgi tarixini o'rganishda arxeologik ma'lumotlarni etnografik kuzatuvlar, yozma manbalar va xalq og'zaki ijodi namunalari bilan qiyosiy tahlil qilish muhimdir. Hudud musiqa madaniyatining shakllanishida aholining turmush tarzi ham alohida o'rin tutgan. Surxondaryoning tog'li va tog'oldi hududlarida chorvachilik, voha va tekislik qismlarida esa dehqonchilik hamda hunarmandchilik faoliyatining rivojlanishi xalq qo'shiqlari va marosim an'alarining mazmuniga ta'sir etgan. Mehnat jarayonlari, mavsumiy bayramlar, oilaviy marosimlar va jamoaviy yig'inlarda ijro etilgan qo'shiqlar mahalliy aholining ijtimoiy tajribasi, dunyoqarashi va estetik didini aks ettirgan. Shuningdek, Surxondaryo vohasining Afg'oniston va Tojikiston bilan tarixiy-madaniy aloqalari hudud musiqiy muhitining rang-barangligini tushuntirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Turli madaniyatlar o'rtasidagi aloqalar musiqiy janrlar, ijrochilik uslublari, cholg'u an'analari va folklor namunalari o'zaro ta'sirlashuviga sharoit yaratgan. Biroq bunday o'zaro ta'sirlarning aniq shakllari va davrlarini belgilash uchun mahalliy musiqiy materiallarni qiyosiy o'rganish zarur. Demak, Surxondaryo vohasi musiqa madaniyatining shakllanishi uzoq davom etgan tarixiy-madaniy jarayonlar bilan bog'liq bo'lib, uning asosiy xususiyatlari hududning geografik muhiti, xalq turmushi, og'zaki ijod an'analari va madaniyatlararo munosabatlar ta'sirida rivojlangan.

Surxondaryo musiqa madaniyatining tarixiy rivojlanish bosqichlari

Surxondaryo vohasi musiqa madaniyatining tarixiy taraqqiyotini o'rganishda uning rivojlanish jarayonlarini muayyan davrlarga ajratish ilmiy jihatdan muhim hisoblanadi. Bunday davrlashtirish musiqiy an'analarning shakllanish omillarini, ijrochilik uslublari takomillashuvini va madaniy merosning avlodlararo uzatilish mexanizmlarini izchil tahlil qilish imkonini beradi. Voha musiqa madaniyatining tarixiy rivojlanishini shartli ravishda quyidagi bosqichlarda ko'rib chiqish mumkin.

Birinchi bosqich - qadimgi davr va ilk o'rta asrlardagi madaniy asoslarning shakllanishi. Mazkur bosqich Surxondaryo hududida qadimgi jamiyatlar, Baqtriya madaniy muhiti va keyinchalik Kushon davri shahar madaniyatining rivojlanishi bilan tavsiflanadi. Ushbu davrlarda diniy marosimlar, jamoaviy bayramlar va ijtimoiy hayot bilan bog'liq badiiy ifoda shakllari mavjud bo'lgan. Musiqa ham qadimgi jamiyatlar madaniy hayotining tarkibiy qismi sifatida qaralishi mumkin. Biroq uning aniq janrlari, ijro shakllari va cholg'u tarkibini Surxondaryo hududi misolida belgilash uchun maxsus tarixiy manbalar zarur.

Ikkinchi bosqich - rivojlangan o'rta asrlarda musiqiy an'analarning boyishi. O'rta asrlarda Movarounnahr va unga tutash hududlarda ilm-fan, adabiyot, falsafa hamda san'atning rivojlanishi musiqiy tafakkurning takomillashuviga xizmat qilgan. Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino va boshqa mutafakkirlarning musiqa nazariyasiga oid qarashlari umumiy mintaqaviy musiqiy tafakkur tarixini o'rganishda muhim ilmiy manbalardir. Surxondaryo vohasida esa xalq og'zaki ijodi, marosim qo'shiqlari va an'anaviy ijrochilik shakllarining tarixiy taraqqiyotini ushbu keng madaniy jarayonlar bilan bog'liq holda tadqiq etish mumkin. Bu davrning musiqiy xususiyatlarini aniqlashda umumiy mintaqaviy tarix bilan mahalliy dalillarni bir-biridan farqlash muhimdir.

Uchinchi bosqich - an'anaviy xalq musiqa ijrochiligi va baxshichilik maktablarining rivojlanishi. Keyingi tarixiy davrlarda Surxondaryo musiqa madaniyatida og'zaki ijod, ayniqsa, dostonchilik va baxshichilik an'analari muhim mavqega ega bo'ldi. Xalq orasida dostonlarni kuylash, qahramonlik voqealarini musiqiy-badiiy shaklda ifodalash va ularni ustoz-shogird munosabatlari asosida o'rgatish an'analari rivojlandi. Surxondaryo va Qashqadaryo hududlari bilan bog'liq Janubiy O'zbekiston dostonchilik an'analari o'ziga xos ijro uslubi, ovoz imkoniyatlari, poetik matn va musiqiy ohang uyg'unligi bilan ajralib turadi. Ushbu bosqichda musiqa xalqning tarixiy xotirasini saqlash, ma'naviy qadriyatlarni targ'ib qilish va ijtimoiy munosabatlarni badiiy ifodalash vositasi sifatida muhim vazifalarni bajargan.

To'rtinchi bosqich - XX asrda musiqa madaniyatining institutsional rivojlanishi. XX asrda O'zbekistonning boshqa hududlari singari Surxondaryoda ham musiqiy hayotning tashkiliy shakllarida sezilarli o'zgarishlar yuz berdi. Madaniyat muassasalari, badiiy havaskorlik jamoalari, musiqa ta'limi va sahna ijrochiligi faoliyatining rivojlanishi an'anaviy musiqiy merosni yangi shakllarda namoyish etish imkonini yaratdi. Mazkur davrda xalq qo'shiqlari, dostonchilik namunalari va milliy kuylarni yozib olish, to'plash, qayta ishlash hamda sahnaga olib chiqish jarayonlari kuchaydi. Natijada an'anaviy musiqa san'ati og'zaki ijrochilik muhitidan tashqari konsert dasturlari, radio va televideniye orqali ham kengroq auditoriyaga yetib bora boshladi. Shu bilan birga, musiqiy merosning sahnalashtirilishi ayrim an'anaviy ijro shakllarining o'zgarishiga ham sabab bo'ldi. Bu holat musiqa madaniyatining tarixiy taraqqiyotini baholashda an'ana va yangilanish o'rtasidagi munosabatlarni alohida o'rganishni talab etadi.

Beshinchi bosqich - mustaqillik davrida milliy musiqiy merosning qayta qadrlanishi va zamonaviy rivojlanishi. O'zbekiston mustaqillikka erishgach, milliy qadriyatlarni tiklash, xalq ijodiyotini rivojlantirish va nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilishga alohida e'tibor qaratildi. Surxondaryo vohasida ham baxshichilik, dostonchilik, folklor va an'anaviy musiqa ijrochiligini qo'llab-quvvatlash madaniy siyosatning muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi. Xususan, 2019-yilda Termiz shahrida birinchi Xalqaro baxshichilik san'ati festivalining tashkil etilishi hududning dostonchilik merosini keng targ'ib qilishda muhim voqea bo'ldi. 2021-yilda baxshichilik san'atining UNESCO Insoniyat nomoddiy madaniy merosi representativ ro'yxatiga kiritilishi esa ushbu san'atning xalqaro e'tirofini mustahkamladi. Shunday qilib, Surxondaryo musiqa madaniyatining tarixiy taraqqiyot bosqichlari qadimgi madaniy asoslardan boshlab, an'anaviy xalq ijrochiligi, institutsional rivojlanish va zamonaviy madaniy yangilanish jarayonlarigacha bo'lgan keng tarixiy davrni qamrab oladi.

Surxondaryo vohasida baxshichilik va dostonchilik san'atining shakllanishi hamda rivojlanishi

Surxondaryo vohasi musiqa madaniyatining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri baxshichilik va dostonchilik san'atidir. Ushbu san'at xalqning tarixiy xotirasi, ma'naviy qadriyatlari, axloqiy qarashlari va estetik dunyoqarashini o'zida mujassamlashtirgan murakkab musiqiy-badiiy hodisa hisoblanadi. Baxshichilik san'ati she'riyat, musiqa, og'zaki hikoyachilik va ijrochilik mahoratining o'zaro uyg'unlashuvi asosida shakllanganligi bilan boshqa xalq ijodiyoti turlaridan ajralib turadi. Surxondaryo hududida baxshichilik an'analari xalqning kundalik turmushi, to'y-marosimlari, bayramlari va jamoaviy yig'inlari bilan uzviy bog'liq holda rivojlangan. Baxshilar xalq orasida nafaqat doston ijrochilari, balki milliy qadriyatlarni targ'ib qiluvchi, tarixiy voqealarni badiiy talqin etuvchi va yosh avlodni ma'naviy tarbiyalovchi ijodkorlar sifatida e'tirof etilgan. Janubiy O'zbekiston dostonchilik an'alarida Sherobod baxshichilik maktabi alohida o'rin egallaydi. Ushbu maktab Surxondaryo vohasining musiqiy-badiiy qiyofasini belgilovchi muhim ijrochilik yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Sherobod dostonchilik an'anasida qahramonlik, vatanparvarlik, sadoqat, mardlik va insoniy fazilatlarni tarannum etuvchi epik asarlar muhim mavqega ega. Sherobod baxshichilik maktabi bilan bog'liq mashhur ijrochilar qatorida Shernazar Beknazar o'g'li hamda Qodir baxshi Rahimov kabi san'atkorlarning ijodiy faoliyati alohida ilmiy ahamiyatga ega. Ularning ijrochilik

merosi mahalliy dostonchilik an'analarining saqlanishi, takomillashuvi va keyingi avlodlarga yetkazilishida muhim o'rin tutadi. Baxshichilik san'atining muhim xususiyatlaridan biri uning ustoz-shogird an'anasi asosida rivojlanishidir. Mazkur tizimda yosh ijrochilar tajribali baxshilardan doston matnlarini, musiqiy ohanglarni, ijro usullarini, ovoz imkoniyatlaridan foydalanish yo'llarini hamda tinglovchilar bilan muloqot madaniyatini o'rganganlar. Bunday ta'lim shakli yozma manbalardan ko'ra ko'proq bevosita ijro, eshitish, takrorlash va amaliy tajriba orttirishga asoslangan. Surxondaryo baxshichilik an'analarida do'mbira muhim musiqiy cholg'u hisoblanadi. Uning jo'rligida ijro etiladigan dostonlar musiqiy ohang, ritmik tuzilish, she'riy matn va ijrochining ovoz imkoniyatlari uyg'unligiga asoslanadi. Baxshi ijro davomida voqealarning mazmuni, qahramonlarning ruhiy holati va asarning dramatik rivojiga mos ravishda ohang hamda ifoda vositalarini o'zgartirib boradi. Dostonchilik san'atida "Alpomish", "Go'ro'g'li" turkumidagi asarlar va boshqa xalq eposlari alohida ahamiyatga ega. Ushbu dostonlarda xalqning ozodlik, adolat, mardlik, sadoqat, oila va Vatanga muhabbat haqidagi tasavvurlari badiiy ifodasini topgan. Ularning musiqiy ijrosi esa asar mazmunining tinglovchilarga kuchli hissiy ta'sir ko'rsatishini ta'minlaydi. Baxshichilik san'atining tarixiy ahamiyati faqat musiqiy ijrochilik bilan cheklanmaydi. U xalqning ijtimoiy xotirasini saqlash, axloqiy me'yorlarni mustahkamlash, tarixiy voqealarni badiiy talqin etish va milliy o'zlikni anglash jarayonlarida ham muhim vazifalarni bajaradi.

Surxondaryo xalq qo'shiqlari va marosim musiqasining o'ziga xos xususiyatlari

Surxondaryo vohasining musiqa madaniyatida xalq qo'shiqlari va marosim musiqasi muhim o'rin egallaydi. Ushbu musiqiy janrlar xalqning kundalik turmushi, mehnat faoliyati, oilaviy munosabatlari, mavsumiy bayramlari va ma'naviy qadriyatlari bilan bevosita bog'liq holda shakllangan. Xalq qo'shiqlari mazmuni va vazifasiga ko'ra turli guruhlariga ajratilishi mumkin. Jumladan, mehnat qo'shiqlari, mavsumiy-marosim aytimlari, to'y qo'shiqlari, alla, lapar, yor-yor va boshqa folklor janrlari xalq musiqiy ijodiyotining muhim tarkibiy qismlarini tashkil etadi. Surxondaryo xalq qo'shiqlarida insonning tabiat bilan munosabati, oilaviy qadriyatlar, sevgi-muhabbat, mehnatsevarlik, vatanparvarlik va jamoaviy birdamlik kabi mavzular keng ifodalanadi. Bunday qo'shiqlarning musiqiy tuzilishi, ohang xususiyatlari va ijro usullari ularning bajarilish vazifasi hamda mahalliy an'analar bilan bog'liq holda shakllangan. To'y marosimlari bilan bog'liq qo'shiqlar voha musiqiy madaniyatining

muhim yoʻnalishlaridan biridir. Xususan, yor-yor va boshqa marosim aytimlari nikoh marosimining muayyan bosqichlarida ijro etilib, oilaviy qadriyatlar, ota-ona duosi, yangi hayotga qadam qoʻyish va qarindoshlik munosabatlarining mustahkamlanishi kabi tushunchalarni ifodalaydi. Alla janri esa xalq musiqiy merosining eng qadimiy va keng tarqalgan shakllaridan biri sifatida bolani uxlatish, unga mehr-muhabbat koʻrsatish va dastlabki maʼnaviy tarbiya berish vazifalarini bajaradi. Allalarda onaning orzu-umidlari, farzandining kelajagiga boʻlgan ishonchi va oilaviy qadriyatlar musiqiy-poetik shaklda ifodalanadi. Surxondaryo vohasining marosim musiqasida Navroʻz bayrami, bahoriy udumlar, hosil bilan bogʻliq tadbirlar va boshqa jamoaviy marosimlar ham muhim oʻrin tutadi. Bunday tadbirlarda ijro etiladigan kuy va qoʻshiqlar jamoaviy birdamlikni mustahkamlash, tabiatning yangilanishini nishonlash va xalqning madaniy xotirasini davom ettirishga xizmat qiladi. Mahalliy xalq qoʻshiqlarini ilmiy oʻrganishda ularning sheʼriy matni, musiqiy tuzilishi, ritmik xususiyatlari, ijro muhiti va ijtimoiy vazifalarini birgalikda tahlil qilish zarur. Ayniqsa, Surxondaryoning Boysun, Sherobod, Denov, Sariosiyo, Uzun va boshqa hududlaridagi folklor namunalarini qiyosiy oʻrganish voha musiqa madaniyatining ichki hududiy xilma-xilligini aniqlashga yordam beradi. Bu jihatdan xalq qoʻshiqlari va marosim musiqasi nafaqat badiiy ijod mahsuli, balki tarixiy-etnografik axborot manbai sifatida ham alohida ahamiyat kasb etadi.

Surxondaryo vohasida milliy cholgʻu ijrochiligi va mahalliy musiqiy anʼanalar

Surxondaryo vohasi musiqa madaniyatining shakllanishi va rivojlanishida milliy cholgʻu ijrochiligi muhim ahamiyatga ega. Xalq cholgʻulari musiqiy asarlarning ohangdorligi, ritmik tuzilishi, ijro uslubi va badiiy ifoda imkoniyatlarini belgilovchi asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Hudud musiqiy anʼanalarida doʻmbira, dutor, doira, surnay, karnay va boshqa cholgʻular turli ijro muhitlarida qoʻllanib kelgan. Ularning har biri oʻzining tovush xususiyatlari, ijro texnikasi va marosimiy vazifasi bilan ajralib turadi. Doʻmbira Surxondaryo baxshichilik sanʼati bilan uzviy bogʻliq cholgʻulardan biridir. Uning sodda tuzilishi, oʻziga xos tembri va ritmik imkoniyatlari doston ijrochiligida muhim oʻrin tutadi. Baxshi doʻmbira joʻrligida asarning poetik mazmunini musiqiy ifodalash, voqealar rivojini taʼkidlash va tinglovchilarning hissiy munosabatini kuchaytirish imkoniyatiga ega boʻladi. Dutor esa oʻzbek xalq musiqa madaniyatida keng tarqalgan torli cholgʻu boʻlib, lirik kuylar, xalq qoʻshiqlari va turli musiqiy asarlar ijrosida qoʻllanadi. Uning mayin tovushi va ohangdorlik imkoniyatlari

musiqiy asarlarning hissiy mazmunini ifodalashda muhim vosita hisoblanadi. Doira xalq musiqa ijrochiligida ritmik asosni ta'minlovchi cholg'u sifatida alohida ahamiyatga ega. U xalq qo'shiqlari, raqs kuylari va ansambl ijrochiligida qo'llanib, musiqiy asarlarning ritmik harakatini belgilaydi. Karnay va surnay kabi puflama cholg'ular esa to'y, bayram va ommaviy tantanalar bilan bog'liq ijro an'analari muhim o'rin tutadi. Ularning kuchli va jarangdor tovushi ochiq maydonlarda o'tkaziladigan tadbirlarning tantanavor ruhini ifodalashga xizmat qiladi. Surxondaryo vohasida cholg'u ijrochiligining rivojlanishi xalqning turmush tarzi, marosimlari va estetik ehtiyojlari bilan bog'liq holda kechgan. Cholg'u asboblarning ijro uslublari ko'pincha ustoz-shogird an'analari asosida o'rgatilgan, bu esa mahalliy musiqiy tajribaning avlodlararo davomiyligini ta'minlagan. Shu bilan birga, vohaning turli hududlarida cholg'u ijrochiligi xususiyatlarini alohida o'rganish muhimdir. Chunki mahalliy ijrochilik an'analari kuylarning ohang tuzilishi, ritmik shakllari, ijro texnikasi va cholg'ularning o'zaro uyg'unlashuvi jihatidan farqlanishi mumkin.

XX asrda Surxondaryo musiqa madaniyatining rivojlanishi va professional san'atning shakllanishi

XX asr Surxondaryo vohasi musiqa madaniyati taraqqiyotida muhim tarixiy bosqichlardan biri hisoblanadi. Ushbu davrda jamiyatning siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotida yuz bergan o'zgarishlar musiqiy ijodiyotning mazmuni, shakli va ijro muhitiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. An'anaviy xalq musiqa san'ati bilan bir qatorda professional musiqa ijrochiligi, badiiy havaskorlik jamoalari, madaniyat muassasalari va musiqa ta'limi tizimining rivojlanishi voha musiqiy hayotida yangi yo'nalishlarni yuzaga keltirdi. Mazkur davrda xalq ijodiyoti namunalari to'plash, ularni yozib olish, musiqiy jihatdan qayta ishlash va keng jamoatchilikka taqdim etish jarayonlari faollashdi. Xalq qo'shiqlari, dostonlar, marosim kuylari va boshqa folklor namunalari radio, televideniye hamda sahna ijrochiligi orqali kengroq auditoriyaga yetkazila boshladi. Musiqa ta'limining rivojlanishi yosh avlodning musiqiy bilim va ko'nikmalarini shakllantirish, milliy cholg'ularni o'rgatish va professional ijrochilarni tayyorlash uchun muhim sharoit yaratdi. Shu tariqa an'anaviy ijrochilik tajribasi bilan nazariy musiqa ta'limi o'rtasida yangi munosabatlar shakllandi. Biroq an'anaviy musiqiy merosning professional sahna talablariga moslashtirilishi ayrim o'zgarishlarni ham yuzaga keltirdi. Jumladan, xalq qo'shiqlarining sahna uchun qayta ishlanishi, ijro davomiyligining qisqartirilishi, cholg'u tarkibining kengaytirilishi va yangi aranjirovkalarning qo'llanilishi an'anaviy ijro shakllariga ta'sir ko'rsatdi. Mazkur

jarayonning ijobiy jihati shundaki, mahalliy musiqiy merosning ommalashuvi va yangi auditoriyaga yetib borishi uchun imkoniyatlar kengaydi. Shu bilan birga, an'anaviy ijro uslublarning asl xususiyatlarini saqlash masalasi ham dolzarb bo'lib qoldi. Shu sababli XX asrdagi Surxondaryo musiqa madaniyatini o'rganishda xalq ijodiyoti va professional san'atning o'zaro munosabatlarini, madaniyat muassasalarining faoliyatini hamda musiqiy ta'lim tizimining rivojlanishini tarixiy-qiyosiy yondashuv asosida tahlil qilish maqsadga muvofiqdir.

Mustaqillik yillarida Surxondaryo musiqa madaniyatining rivojlanishi va xalqaro e'tirofi

O'zbekiston mustaqillikka erishganidan keyin milliy madaniy merosni tiklash, tarixiy qadriyatlarni asrab-avaylash va xalq ijodiyotini rivojlantirish masalalari davlat madaniy siyosatining muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi. Ushbu jarayon Surxondaryo vohasining an'anaviy musiqa san'ati, xususan, baxshichilik, dostonchilik va folklor an'alarini rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar yaratdi. Mustaqillik davrida mahalliy musiqiy merosni o'rganish, xalq ijrochilarining ijodiy faoliyatini qo'llab-quvvatlash, folklor jamoalarini rivojlantirish va milliy musiqa namunalarini keng targ'ib qilishga e'tibor kuchaydi. Surxondaryo musiqa madaniyatining xalqaro miqyosda tanilishida Boysun folklor merosi muhim o'rin tutadi. Boysun madaniy makoni o'zining qadimiy urf-odatlarini, marosimlari, xalq qo'shiqlari, raqslari va og'zaki ijod namunalari bilan ajralib turadi.

2001-yilda UNESCO tomonidan Boysun madaniy makonining insoniyat og'zaki va nomoddiy merosi durdonasi sifatida e'lon qilinishi, 2008-yilda esa Insoniyat nomoddiy madaniy merosi representativ ro'yxatiga kiritilishi ushbu hududning madaniy ahamiyatini xalqaro miqyosda e'tirof etishga xizmat qildi. Boysun folklor merosi tarkibida xalq qo'shiqlari, marosim aytimlari, raqslar, an'anaviy ijrochilik usullari va mahalliy urf-odatlar muhim o'rin tutadi. Ularning saqlanishi va avlodlarga yetkazilishi Surxondaryo musiqa madaniyatining tarixiy davomiyligini ta'minlovchi muhim omillardan biridir. Shuningdek, 2019-yilda Termiz shahrida birinchi Xalqaro baxshichilik san'ati festivalining o'tkazilishi milliy dostonchilik an'alarini keng targ'ib qilish, xorijiy ijrochilar bilan madaniy aloqalarni rivojlantirish va baxshichilik san'atiga xalqaro e'tiborni kuchaytirishda muhim voqea bo'ldi. Mazkur festival doirasida baxshichilik san'atining tarixiy ildizlari, ijrochilik an'analari, musiqiy-poetik xususiyatlari va zamonaviy rivojlanish masalalariga bag'ishlangan ilmiy hamda madaniy tadbirlar tashkil etilishi ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlarga yangi imkoniyatlar

yaratdi. 2021-yilda baxshichilik san'atining UNESCO Insoniyat nomoddiy madaniy merosi representativ ro'yxatiga kiritilishi esa o'zbek xalqining boy epik ijrochilik an'alarini xalqaro darajada muhofaza qilish va targ'ib etish uchun muhim asos bo'ldi. Ushbu tarixiy voqealar Surxondaryo musiqa madaniyatining milliy va xalqaro madaniy jarayonlardagi o'rnini mustahkamlash bilan birga, uning ilmiy tadqiq etilishi, hujjatlashtirilishi va kelajak avlodlarga yetkazilishi masalalarining dolzarbligini ham oshirdi.

Surxondaryo musiqa madaniyatining zamonaviy taraqqiyot tendensiyalari va uni saqlash istiqbollari

Hozirgi globallashuv va axborot texnologiyalari rivojlangan sharoitda Surxondaryo vohasining musiqa madaniyati yangi ijtimoiy-madaniy jarayonlar ta'sirida rivojlanmoqda. An'anaviy musiqiy merosning zamonaviy ijrochilik shakllari, raqamli axborot vositalari va madaniy tadbirlar orqali targ'ib qilinishi uning keng auditoriyaga yetib borish imkoniyatlarini oshirmoqda. Bugungi kunda musiqa madaniyatining rivojlanishida an'anaviylik va zamonaviylik o'rtasidagi munosabatlar muhim ilmiy masalalardan biri hisoblanadi. Bir tomondan, zamonaviy texnologiyalar yordamida qadimiy kuylar, dostonlar va xalq qo'shiqlarini yozib olish, saqlash hamda ommalashtirish imkoniyatlari kengaymoqda. Ikkinchi tomondan, musiqiy asarlarning ommaviy madaniyat talablariga moslashtirilishi ayrim an'anaviy ijro xususiyatlarining o'zgarishiga olib kelishi mumkin. Surxondaryo musiqa madaniyatini asrab-avaylashda mahalliy baxshilar, folklor ijrochilari, musiqa o'qituvchilari, madaniyat muassasalari va ilmiy tadqiqotchilar o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, keksa avlod vakillaridan xalq qo'shiqlari, dostonlar, marosim aytimlari va cholg'u ijrochiligi namunalarini yozib olish, ularni ilmiy tasniflash hamda elektron arxivlar yaratish zarur. Bunday faoliyat musiqiy merosning yo'qolib ketish xavfini kamaytirish va uning asl ijro xususiyatlarini saqlashga xizmat qiladi. Bundan tashqari, hududiy musiqa madaniyatini ilmiy tadqiq etishda tarixiy manbalar, etnografik materiallar, audio va video yozuvlar, ijrochilar bilan suhbatlar hamda musiqiy asarlarning tahlilidan kompleks foydalanish muhimdir. Bunday yondashuv Surxondaryo musiqa madaniyatining tarixiy rivojlanishini yanada aniqroq yoritish imkonini beradi. Surxondaryo vohasining musiqiy merosini kelajak avlodlarga yetkazishda ta'lim tizimining imkoniyatlaridan samarali foydalanish ham muhim vazifalardan biridir. Umumiy o'rta ta'lim, bolalar musiqa va san'at maktablari, oliy ta'lim muassasalari hamda madaniyat markazlarida mahalliy musiqa an'alariga oid

bilimlarni kengaytirish yoshlarning milliy madaniyatga bo'lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, baxshichilik va folklor san'atiga bag'ishlangan ilmiy konferensiyalar, festivallar, ijodiy uchrashuvlar va mahorat darslarini tashkil etish mahalliy ijrochilik maktablarining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Surxondaryo musiqa madaniyatining istiqboldagi taraqqiyoti ko'p jihatdan uning tarixiy ildizlarini ilmiy asosda o'rganish, an'anaviy ijrochilik tajribasini saqlash va zamonaviy madaniy jarayonlar bilan uyg'unlashtirishga bog'liqdir. Shu bois hududiy musiqiy merosni faqat tarixiy yodgorlik sifatida emas, balki bugungi kunda ham rivojlanib borayotgan jonli madaniy hodisa sifatida tadqiq etish zarur. Umuman olganda, Surxondaryo vohasi musiqa madaniyatining tarixiy shakllanishi va rivojlanish bosqichlari o'zbek milliy musiqa san'atining hududiy xilma-xilligi, tarixiy davomiyligi va badiiy boyligini namoyon etadi. Qadimgi madaniy muhit, xalq og'zaki ijodi, baxshichilik va dostonchilik an'analari, milliy cholg'u ijrochiligi hamda zamonaviy madaniy jarayonlar o'rtasidagi uzviy bog'liqlik voha musiqa madaniyatining o'ziga xosligini belgilaydi. Mazkur musiqiy merosni chuqur ilmiy o'rganish, uning tarixiy taraqqiyot qonuniyatlarini aniqlash va mahalliy ijrochilik an'alarini asrab-avaylash O'zbekiston musiqa madaniyati tarixini yanada mukammal yoritish uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Surxondaryo vohasi musiqa madaniyatining tarixiy shakllanishi va rivojlanish bosqichlari

No	Tarixiy bosqichlar	Musiqa madaniyatining rivojlanish xususiyatlari	Asosiy musiqiy yo'nalishlar	Tarixiy-madaniy ahamiyati
1	Qadimgi davr va ilk o'rta asrlar	Diniy marosimlar, jamoaviy hayot va badiiy madaniyat bilan bog'liq musiqiy an'analarning dastlabki asoslari	Marosimiy musiqa va qadimgi musiqiy ifoda shakllari	Vohaning keyingi musiqiy taraqqiyotini o'rganish uchun tarixiy-madaniy zamin
2	Rivojlangan o'rta asrlar	Mintaqaviy madaniy aloqalar va musiqiy tafakkurning rivojlanishi	Xalq og'zaki ijodi, marosim qo'shiqlari va an'anaviy ijrochilik	Musiqiy an'analarning boyishi va madaniy aloqalarning kengayishi

3	XVIII–XIX asrlar	Mahalliy ijrochilik va dostonchilik an'analarining davom etishi	Baxshichilik, dostonchilik, xalq qo'shiqlari, do'mbira ijrochiligi	Xalqning tarixiy xotirasi va ma'naviy qadriyatlarini saqlash
4	XX asr	Musiqqa ta'limi, madaniyat muassasalari va sahna ijrochiligining rivojlanishi	Folklor ansambllari, xalq cholg'ulari, professional musiqqa ijrochiligi	An'anaviy musiqiy merosning ommalashuvi va yangi ijro shakllarining yuzaga kelishi
5	1991–2018-yillar	Milliy madaniy merosni qayta qadrlash, folklor va baxshichilik an'alarini qo'llab-quvvatlash	Baxshichilik, xalq qo'shiqlari, folklor, milliy cholg'u ijrochiligi	Milliy o'zlikni anglash va madaniy merosni muhofaza qilish
6	2019-yildan hozirgi davrgacha	Xalqaro festivallar, nomoddiy madaniy merosni targ'ib qilish va raqamli texnologiyalardan foydalanish	Baxshichilik, dostonchilik, zamonaviy folklor ijrochiligi	Musiqiy merosning xalqaro e'tirofi va avlodlararo davomiyligini ta'minlash

Surxondaryo vohasi an'anaviy musiqqa madaniyatining asosiy yo'nalishlari

Musiqiy yo'nalish	O'ziga xos xususiyatlari	Madaniy vazifasi
Baxshichilik san'ati	Do'mbira jo'rligida epik asarlarni kuylash	Tarixiy xotira va milliy qadriyatlarni saqlash
Dostonchilik	Qahramonlik va ishqiy-romantik dostonlarning musiqiy-badiiy ijrosi	Ma'naviy-axloqiy tarbiya
Xalq qo'shiqlari	Lirik, mehnat va turmush mavzularining musiqiy ifodasi	Xalqning his-tuyg'ulari va dunyoqarashini aks ettirish

Marosim musiqasi	Yor-yor, alla, mavsumiy va oilaviy marosim aytimlari	Urf-odatlar va oilaviy qadriyatlarni davom ettirish
Milliy cholgʻu ijrochiligi	Doʻmbira, dutor, doira, surnay va karnay kabi cholgʻulardan foydalanish	Anʼanaviy ijrochilik tajribasini avlodlarga yetkazish
Folklor ijrochiligi	Mahalliy kuy, qoʻshiq, raqs va urf-odatlarning uygʻunligi	Hududiy madaniy oʻziga xoslikni saqlash

Yuqoridagi jadvallar tahlili Surxondaryo vohasi musiqa madaniyatining rivojlanishi koʻp bosqichli tarixiy jarayon ekanligini koʻrsatadi. Mazkur jarayonda xalq ogʻzaki ijodi, baxshichilik va dostonchilik anʼanalari musiqiy merosning davomiyligini taʼminlovchi asosiy omillar sifatida namoyon boʻladi. Ayniqsa, anʼanaviy ijrochilik shakllarining XX asrda madaniyat muassasalari va musiqa taʼlimi bilan oʻzaro aloqaga kirishishi, mustaqillik davrida esa milliy merosni asrash va xalqaro miqyosda targʻib etish jarayonlarining kuchayishi voha musiqa madaniyatining yangi taraqqiyot yoʻnalishlarini belgilab berdi. Shu jihatdan Surxondaryo musiqiy merosi tarixiy davomiylilik, mahalliy oʻziga xoslik va zamonaviy yangilanishning oʻzaro uygʻunligi asosida tadqiq etilishi maqsadga muvofiqdir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Surxondaryo vohasi musiqa madaniyati oʻzining qadimiy tarixiy ildizlari, boy folklor merosi, baxshichilik va dostonchilik anʼanalari bilan oʻzbek milliy musiqa sanʼatida alohida oʻrin egallaydi. Vohaning musiqiy madaniyati turli tarixiy bosqichlarda ijtimoiy-madaniy jarayonlar taʼsirida shakllanib, xalqning maʼnaviy qadriyatlari, urf-odatlari va milliy oʻzligini ifodalovchi muhim vositaga aylangan. Ayniqsa, Sherobod baxshichilik maktabi va Boysun folklor anʼanalari hudud musiqiy merosining oʻziga xosligini namoyon etadi. Bugungi kunda ushbu boy madaniy merosni ilmiy asosda oʻrganish, asrab-avaylash va kelajak avlodlarga yetkazish milliy musiqa madaniyatining uzluksiz rivojlanishini taʼminlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jabborov A., Begmatov S., Azamova M. Oʻzbek musiqasi tarixi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 216 b.

2. Mirzayev T. Xalq baxshilarining epik repertuarlari. – Toshkent: Fan, 1979. – 152 b.
3. Mirzayev T. “Alpomish” dostonining o‘zbek variantlari. – Toshkent: Fan, 1968. – 168 b.
4. Saidov M. O‘zbek dostonlarida badiiy mahorat. – Toshkent: Fan, 1969. – 264 b.
5. Mirzayev T. Hodi Zarifov. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1967. – 80 b.
6. Jo‘rayev M. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi: Doston va uning variantlari poetikasi. – Toshkent: Fan, 2004.
7. Safarov O. O‘zbek dostonchilik maktablari. – Toshkent: Fan, 2011.
8. Safarov O. O‘zbek folklori. – Toshkent: Fan, 2010.
9. Qahhorov A. Baxshichilik san’ati. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2004.
10. Mirzayev T. Ustozlar, safdoshlar, izdoshlar. – Toshkent: Tafakkur tomchilari, 2021. – 384 b.